

VÄVERSUNDA KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Väversunda församling

Vadstena kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

2002

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

VÄVERSUNDA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Väversunda församling

Vadstena kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Väversunda kyrkogård	5
Kyrkogårdens omgivning	5
Väversunda kyrka	6
Kyrkogårdens historik	6
Översiktlig beskrivning av vegetation mm – Karta	8
Beskrivning av kyrkogården	9
Källor	12
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	13
Förklaring till exempellistan	13
Utvärderingskarta	14
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården.
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner.
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek, Östergötlands läns museum 2002. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 084 37 Väversunda och 084 38 Svanshals, 1883.

VÄVERSUNDA KYRKOGÅRD

Kyrkan med omgivande kyrkogård ligger på östgötaslätten, mellan Omberg och Tåkern. Kyrkan och kyrkogården ligger invid Tåkerns vassbälte med bebyggelse i norr och söder. Kyrkogården har en rektangulär planform i västlig/östlig riktning. Innan utvidgningen låg kyrkan i princip mitt på kyrkogården, idag något åt öster.

Kyrkogårdens omgivning

Kulturhistorikern Nils Månsson Mandelgren besökte kyrkan i mitten av 1800-talet och uppger att det då fanns ett medeltida "kapell" i kyrkans närhet. Det har sannolikt varit en medeltida tiondebod eller liknande som finns bl a vid kyrkorna i Örberga och Rogslösa. Anton Ridderstad uppger i *Historiskt, Geografiskt och statistiskt Lexikon öfver Östergötland 1877*; "Under 1700-talet fanns en kalkugn invid kyrkan, der kalk brändes mot afgift till kyrkan. Ugnen skall ha funnits ända från tiden för kyrkans uppförande."

Utsnitt ur häradseconomiska kartan (odaterad), Tåkern..

Väversunda by bestod vid tiden för laga skifte på 1830- och 1840-talen av 12 gårdar. På Väversunda södergård, som även varit prästgård, föddes 1779 kemisten och vetenskapsmannen Jöns Jacob Berzelius. En minnsten sattes upp utanför kyrkogårdsmuren 1879. Den är ritad av någon av byggmästarebröderna August eller Johan Robert Nyström. Söder om kyrkan uppfördes en ny prästgård runt sekelskiftet 1800. Den utgörs av en mycket väl sammanhållen och ålderdomlig miljö med ett stort antal byggnader. Strax norr om kyrkan uppfördes 1965 ett nytt församlingshem.

Kyrkomiljön ingår som en väsentlig del av den riksintressanta kulturmiljön vid Omberg och Tåkern.

Väversunda kyrka

Den nuvarande kyrkan är uppförd av kalksten tidigast på 1160-talet. Fynd av tidigmedeltida gravmonument indikerar dock att den kan ha föregåtts av en träkyrka. Stenkyrkan är mycket välbevarad med ursprunglig takstol, ornerade remstycken samt en rikt utsmyckad och signerad dörr i sydportalen. Senare under medeltiden tillbyggdes en sakristia i norr och under 1600-talet tillkom vapenhuset i söder. Kyrkan har ett torn i väster med murad bottenvåning, med osäker datering, och en träöverbyggnad från 1771. Kyrkans fasader är tunt slammade i en beigerosa ton och de branta sadeltaken är spåntäckta. Huvudingången är via vapenhuset i söder. Interiören har bibehållit sin medeltida prägel med valv med kalkmåleri från olika perioder.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Kyrkogården har sedan medeltiden vuxit fram runt den medeltida kyrkan. I den inventering som utfördes av bogårdsmurar (kyrkogårdsmurar) i Linköpings Stift 2002-2003 bedöms det som troligt att de äldre mursträckorna som innehåller mycket naturkliven granit och inslag av kalksten är från 1700-talet.

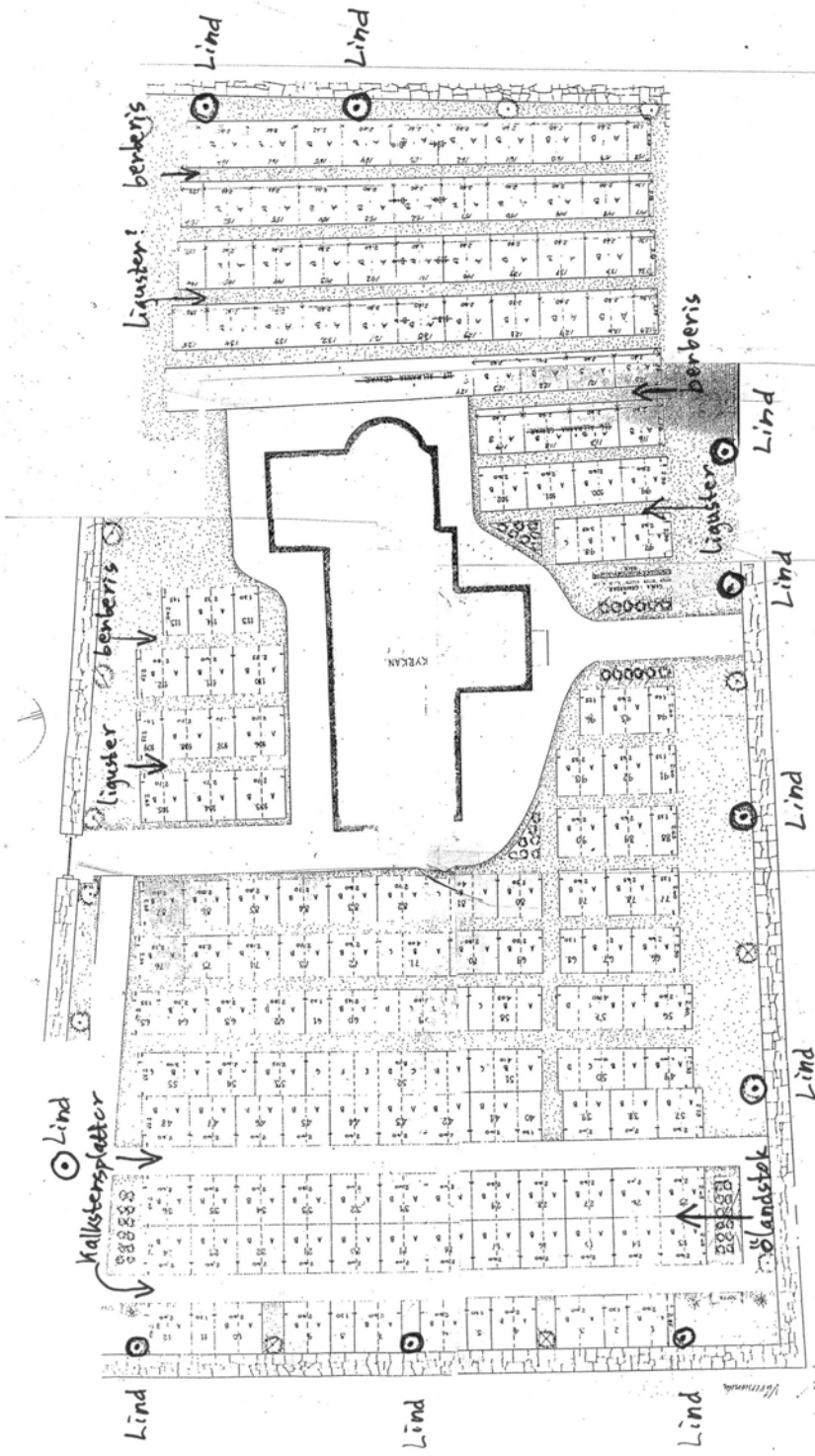
Kyrkogården från sydväst. Murens olika karaktär är väl synlig.

År 1936 var det aktuellt att utvidga kyrkogården mot väster. Arkitekt Johannes Dahl upprättade förslag med ritning, arbetsbeskrivning och kostnadsförslag. Förslaget innebar att den gamla västra muren skulle rivas och att materialet från den gamla muren skulle användas till den nya muren. Ny sten skulle utgöras av samma sorts kalksten i råhällar som den gamla. Man räknade med ca 100 nya gravplatser i form av familjegravar. Medicinalstyrelsen ansåg att det föreslagna området var lämpligt under förutsättning att det dränerades till ett djup av mins 2.20 meter. I sitt yttrande ansåg Riksantikvarien att det ur många synpunkter var lyckligast om nuvarande mur och kyrkogårdsområde inte förändrades på något sätt, men ville inte motsätta sig en rivning av muren. Muren var inte bevarad i sin medeltida form och en utvidgning med behållande av muren skulle knappast ge ett lyckligt resultat. Skillnader i den äldre och yngre kyrkogårdsmuren syns tydligt idag och härrör troligen från 1930-talets utvidgning.

Ett odaterat fotografi taget från öster visar en stor gräsyta öster om kyrkan med enstaka mindre gravvårdar. Längre mot väster kan man se några häckomgärdade gravar.

På gravkartan, som är ritad någon gång efter 1930-talets utvidgning, kan man se att det funnits s k allmänna gravar (kostnadsfria enkelgravar) öster om kyrkan. Beteckningen "Allmänna gravar" har strukits på gravkartan.

Väversunda kyrkogård
 Vegetation nr m

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården saknar direkt kvartersindelning och har gravnummer 1-167. Beskrivningen nedan berör allmänna förhållanden i början av varje avsnitt. Där det behövs följer en mer detaljerad beskrivning och någon särskild kvartersbeskrivning görs sålunda inte.

Kyrkogårdens västra del.

Kyrkogårdens östra del.

Allmän karaktär

Kyrkogården har en öppen karaktär då låga avskiljande häckar bara finns i öster. Större familjegravar finns i väster men de har i allmänhet inte så höga gravvårdar.

Omgårdning

Västra muren: är en ca 1,15 m hög och ca 1,5 m bred skalmur av ca 0,2-1,5 m långa kalkstensskivor av mestadels rödaktig kalksten lagda i regelbundna skift. I norr och söder är denna mur, som hör till den utvidgade delen av kyrkogården, något mindre regelbunden.

Norra muren: är en ca 0,9-1,3 m hög och ca 1,2 m bred skalmur i huvudsak av gråsten med en del inslag av kalksten. Stenarna är ca 0,2-0,7 m stora. Krönet är mossbevuxet.

Östra muren: är en ca 1,1 m hög och 1,1 m bred skalmur av kalksten och gråsten, ca 0,2-0,6 m stora, där de mindre formaten dominerar. Muren är skadad i söder där det finns en trätrappa och plattform till komposten utanför muren.

Södra muren: är en ca 1,1 m hög och 1,1 m bred skalmur av gråsten med en del kalksten. Delvis utrasad. Här ligger mycket skärvig sten.

Ingångar

Norr: Norra grinden är den enda muröppningen. Det är en dubbelgrind i järnsmide med smala ribbor. Krönet är gavelformat och kröns av tre kulor. Grindstolparna av kalksten är rektangulära med toppigt krön. De är diagonalt huggna, grövre och åt ett håll nertill, finare och åt det andra hållet över sockelnivå. Andra urtag tyder på en annan grindupphängning.

Vegetation

Trädkrans av lindar, yngre i den senare utvidgningen. Tre yngre lindar i västra delen, en lind i nordväst, fyra lindar i öster och fyra i söder. I väster finns en rygghäck av ölandstok, norr om kyrkan en ca 1,1 m hög klippt ligusterhäck och en häck av berberis. I öster finns fyra rygghäckar, från öster: berberis, en ca 0,75 m hög häck av liguster (?), berberis och ligusterhäck (?). Samtliga häckar går i nord/sydlig riktning.

Gångsystem

En grusgång går från norra grinden och intill kyrkan. En grusgång går från vapenhuset i söder mot söder och slutar vid kyrkogårdsmuren. Från norra grinden går en gång utmed norra muren mot väster. Två enkelrader av kalkstensplattor går i nord/sydlig riktning mellan raderna i den utvidgade västra delen. På grusgångarna ligger ett grovt naturgrus.

Gravvårdstyper

De flesta gravvårdar är sentida, låga och ibland breda. En upphöjd kalkstenshäll från 1850 ligger sydväst om kyrkan. Det finns sex grusgravar varav fem omges med stenram. Vid grusgången från vapenhuset står sex stenar uppställda. De är huvudsakligen från 1600-talet. Två små enkla vårdar i järnsmide hör troligen till allmänna linjen. I den utvidgade västra delen är den tidigaste gravläggningen från 1941. Gravvårdar huvudsakligen av svart, grå eller röd granit, en del av kalksten.

Grusgrav med stenram.

Kalkstensvårdar från tidigt 1900-tal.

Enkel gravvård i smidesjärn.

Ålderdomlig kalkstensvård.

Minneslund

—

Byggnader

Övrigt

Norr om sakristian finns en åttkantig brunn av kalksten, som står på en större yta av kalkstensskivor. Här finns även en bänk. Öster om brunnen, utmed norra muren, står knappt 20 bortplockade vårdar lutade, bl a en trätavla och några klakstenshällar, troligen 1900-tal och 1800-talets andra hälft. En häll från 1700-talet är kraftigt vittrad.

Kulturhistorisk bedömning

Väversunda kyrkas medeltida karaktär understryks av kyrkogårdsmuren, som troligen inte är medeltida, men som har en ålderdomlig karaktär. Även grindarna har ett högt kulturhistoriskt värde. Trädkransen är viktig för miljön och visar på det parkideal som var gällande på kyrkogårdarna från slutet av 1700-talet, på landsortskyrkogårdarna åtminstone från mitten av 1800-talet. Grusbeläggningen på de få gångarna är av vikt för den enkla karaktären på kyrkogårdens äldre del. Enskilda gravvårdar har ett kulturhistoriskt värde. Det kan grunda sig på gravvårdens ålder, som t ex de uppställda 1600-talsvårdarna söder om kyrkan eller gravvårdens konstnärliga utförande. Det gäller bl a för de två gravvårdarna i rödaktig kalksten från tidigt 1900-tal (051 A-C). Det finns också gravvårdar och gravanläggningar som visar på en äldre utformning av kyrkogården. Till den kategorin hör t ex grusgravarna omgärdade av stenramar och de enkla linjegravvårdarna i smidesjärn. De representerar den mer påkostade familjegraven respektive allmänna linjens enkla vårdar.

Gravvårdar uppställda söder om kyrkan.

Källor:

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger.
Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.
Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
Riksantikvarieämbetet. 1986.
Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

www.lantmateriet.se

www.kulturarvostergotland.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

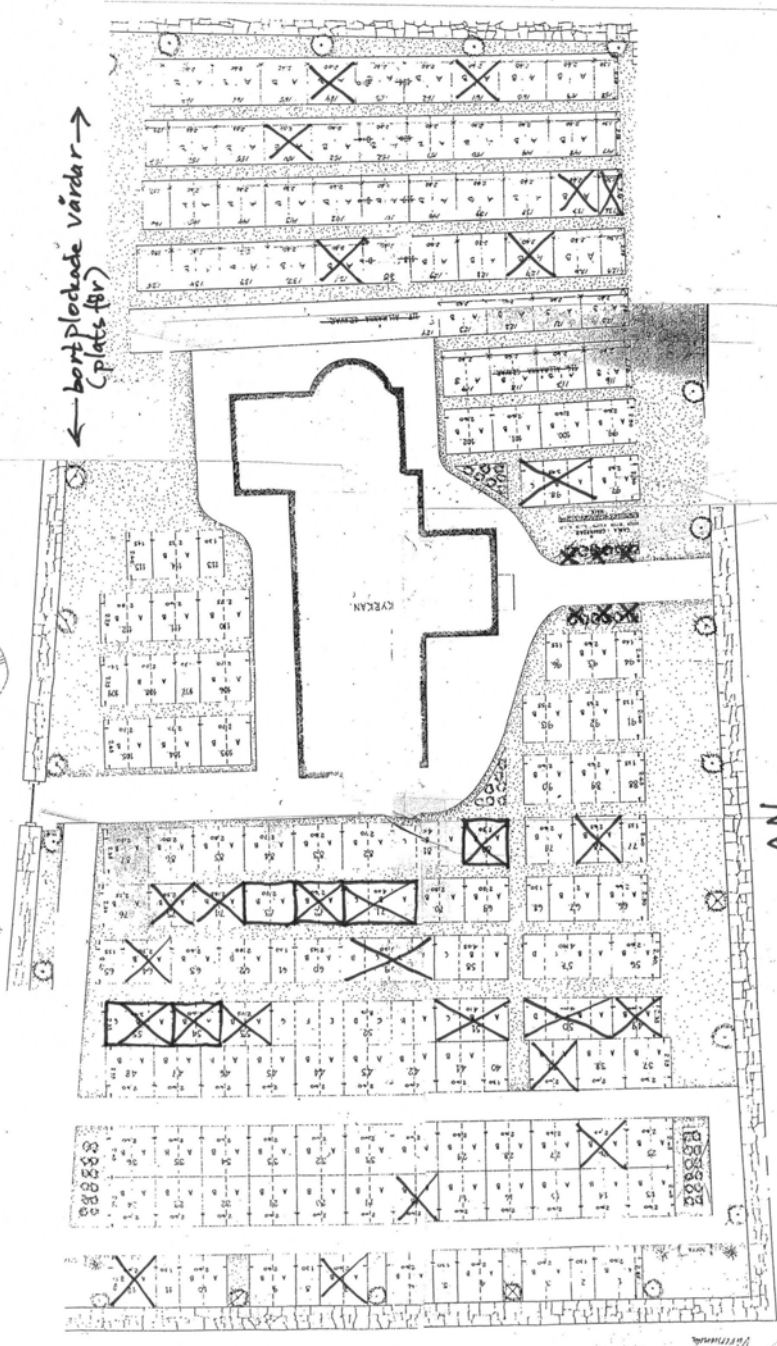
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, håll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Väversunda kyrkogård
 Exempel på gravvärdar
 med kulturhistoriskt intresse
 Stenrum, gms